

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2006, C.11, S.2 s.247-271.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DEĞİŞEN GÜVENLİK STRATEJİLERİ

CHANGING STRATEGIES OF SECURITY IN THE POST COLD ERA

Yrd.Doç.Dr.Muhittin DEMİRAY*

ÖZET

Güvenlik kavramı insanlığın varoluşundan bu tarafa birey, toplum ve ulus temelinde varolmanın ve devamlılığını sürdürebilmenin temel unsurlarından biri olmuştur. Bu bağlamda güvenlik kavramına yüklenen anlam giderek genişlemiş ve kavram dünyanın jeopolitik, jeokültür ve jeoekonomik alanlarda küresel ölçekte değerlendirilmesi ile birlikte yeni bir muhteva ve nitelik kazanmıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte ABD'nin öncülüğünde tek kutuplu yeni bir dünya düzeninin şartları oluşturulmaya çalışılmaktadır. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD, güvenlik stratejilerinin değişiminde bir kırılma noktasını oluşturmuştur. Soğuk Savaş döneminde var olan gerilim ve çatışma bölgelerine ilaveten Balkanlar, Orta Asya ve Orta Doğu'da çıkan sınır çatışmaları, etnik temele dayalı iç savaşlar ve işgaller uluslararası güvenliğin bölgesel ve küresel ölçekte yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Uluslararası sistemdeki dönüşüm ve yeniden yapılandırma çabaları başta BM ve NATO olmak üzere güvenlik sistemlerinin değişen şartlar temelinde yeniden değerlendirmeye tabi tutulmasını, bölgesel ve küresel ölçekte güvenlik kavramının yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir.

ABSTRACT

Together with the consummation of the World War the Second, it has been prepared the conditions of the New World Order with one polar under the leadership of the USA. Especially After the attacks of 11 September, 2001 the USA has exposed a breaking point in changing of its security strategies. The breaking of border conflicts within Balkan Peninsula, Central Asia and Middle East, the internal wars depending upon the ethnic base and invasions in addition to the existing tensions and discrepancies during the Cold War period led to investigations and hesitations about the international security within both regional and global level. The attempts of restoration and transformation for international system has emerged the revision of UN and NATO and redefinition of the concepts

* Dumlupınar Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Öğretim Üyesi

so-called regional and global security in convenience with the outcoming changing and transformation

Güvenlik, NATO'nun Stratejik Konsepti, Birleşmiş Milletlerin Yeni Misyonu, Önleyici Savunma Stratejisi

1. GİRİŞ

Tarihsel gelişim sürecinde ulusların kaderine yön veren büyük savaşlar sonrası güvenliğe, barışa, istikrara ve uluslararası yeni bir sistem kurmaya yönelik arayışlar ve teoriler ortaya atılmıştır. Her büyük savaş sonrası savaşın galibi ülke veya müttefikler, savaş öncesi geçerli olan uluslararası sistemi ortadan kaldırarak, kendi çıkarları doğrultusunda yeni bir uluslararası sistem kurma yoluna gitmişlerdir. Uluslararası güvenlik, ancak uluslararası aktörler arasında oluşacak bir “güç dengesi, güç kontrolü veya gücün kullanımı” ile sağlanabilmektedir. (Woyke 2000: 196) 1648 Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilan edilen Wilson İlkeleri, küresel bir “dünya devleti” kurmak üzere harekete geçen idealist düşünceye kendini sınama imkanı verdi. Bu düşüncelerden esinlenerek kurulan Milletler Cemiyeti, İngiltere'nin öncülüğünde dünyanın güçlü devletler arasında paylaşımını barışçıl yollardan çözmenin bir denemesiydi. Nitekim Türkiye açısından Musul bu şekilde kaybedildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1945 Yalta Konferansı sonrası kurulan uluslararası sistemde ise dünya, karşıt ideolojik kamplara bölünerek iki kutuplu, nükleer tehdide dayalı, askeri blokların oluşturduğu bir güvenlik temelinde şekillendi. Soğuk Savaş döneminin bittiğinin ilan edilmesinden hemen sonra Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile uluslararası sistemde yeni bir süreç başladı. ABD Başkanı Bush'un Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine Kongre'de yaptığı konuşmada “Bu mesele küçük bir devletin ötesinde bir şeydir; bu büyük bir düşünce, değişik ulusların, insanlığın, barış ve güvenlik, özgürlük ve hukukun üstünlüğü gibi küresel ümitlerini gerçekleştirmek üzere bir amaç etrafında birleştiği Yeni Bir Dünya Düzenidir” (Argirakos 2003) sözleri ile ilan edilen Yeni Dünya Düzeni, 20. yüzyıl sonuna doğru Soğuk Savaş sisteminin çöküşünün ilanı ve uluslararası sistemin ve güvenlik anlayışının 21. yüzyıla farklı bir düzen ve güvenlik anlayışı ile başlayacağını işaretleri olarak tarihe geçti.

Aslında birbirinin devamı ve birbirlerini tamamlayan gelişmeler olmasına rağmen uluslararası sistemde 80'li yılların ortalarında başlayan dönüşümün ortaya koyduğu güvenlik stratejilerini öncelikleri bakımından üç aşamalı olarak ele almak mümkündür.

Birinci aşamayı 80'li yılların ortalarında başlayarak Soğuk Savaş döneminin sonunu hazırlayan Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Doğu Avrupa'daki sosyalist sistemlerin sonunu getiren olayları takip eden gelişmelerle 1989-1991 yılları arasında gerçekleşen 20. yüzyıl “Avrupa Devrimi” oluşturmaktadır. (Grell 1993:15) Fukuyama'nın “tarihin sonunun geldiğini ilan ettiği paradigması ile başlayan ikinci aşama, uluslararası sistemin boşluğundan yararlanmak isteyen Saddam'ın Kuveyt'e saldırması ile oluşan yeni durum ve ABD'nin Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile

uluslararası ilişkilerde hem jeopolitik mekan anlayışına hem de siyasi, toplumsal ve kültürel muhtevaya yönelik yeni bir yapılanmanın habercisi konumundaki Yeni Dünya Düzeni'nin ilanı ile yeni bir süreç başlattı. Üçüncüsünü ise Yeni Dünya Düzeni'nin alt yapısının oluşturulmasından sonra Oğul Bush'un iktidara gelmesi ile farklı bir yörüngeye oturtulan ve ABD'ye karşı gerçekleştirilen 11 Eylül 2001 saldırılarıyla yeni bir anlam, içerik ve boyut kazanan Medeniyetler Çatışması paradigması temelinde şekillenen yeni bir güvenlik anlayışı ve bu çerçevede 21. yüzyıl ABD küresel öncülüğünü perçinlemeye yönelik yeni stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanması ile ilgili politikalar oluşturmaktadır.

Bu çalışmada uluslararası düzenin geçiş sürecinde özellikle ABD'nin küresel sisteme yönelik stratejileri temelinde uyguladığı politikaları ve uluslararası güvenliğin sağlanmasına yönelik olarak meydana getirdiği değişiklikler ele alınmaktadır.

2. GÜVENLİK KAVRAMININ TANIMI

İnsanoğlu tarihsel süreç içinde varlığının devamı için sürekli mücadele etmiştir. İnsanlığın bu varoluş mücadelesi bir taraftan doğaya ve doğal afetlere karşı yürütülürken diğer taraftan da insan varoluşunun meşruiyetinin temelini oluşturan siyasi, toplumsal, dini ve ekonomik değerlerini geçerli kılmak için çaba göstermiş; savaşlar, göçler ve yıkımlar yaşamıştır. Tarihsel süreçte ve Yeni çağda savaş *"insan davranışının temel ögesi ve hasmına kendi iradesini kabul ettirmek için bir eylem"* (Meyers 1993:277) olarak görülmüştür.

İnsanlığın tarihsel gelişimine bakıldığında, toplumların ve devletlerin birbirleri ile huzur içinde ve barış ortamında yaşadığı dönemlere göre tehditlerin, çatışmaların, soygunların, sürgünlerin ve savaşların yaşandığı tarihsel zaman dilimlerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Immanuel Kant'ın da ifade ettiği gibi *"İnsanların bir arada yaşamasını sağlayan barış durumu, doğal durum değildir; doğal durum, düşmanlıkların her zaman olmasa da tehditlerin var olduğu savaş durumudur, barış durumu değil"*. (Kant: 1958/4) İnsanoğlu, realist teorinin öncülerinden sayılan Thomas Hobbes'un doğal durum olarak tanımladığı ve sürekli savaş halinden, varoluşlarını devam ettirebilecek, kendi canlarını ve mallarını güven altına alacak, aralarında barışı, istikrarı ve huzuru koruyacak ve böylece geleceklere güvenle bakabilmelerine olanak sağlayacak bir otoriteye (*Leviathan*) kendi iradeleriyle boyun eğme ihtiyacı hissetmiştir. Bu itibarla tarihsel süreç içinde insanlar öncelikli olarak kendi yaşamsal güvenliklerini ve geliştirdikleri toplumsal değerleri korumaya yönelik önlemler almak için mücadele etmiş ve güvenliklerini tehdit edebilecek her türlü tehlike ve saldırı karşısında savaşmaktan çekinmemiştir.

Günümüzde güvenlik kavramı, ona yüklenen işlev dolayısıyla ekonomik, siyasi, toplumsal problemlerin çözümüne yönelik olduğu gibi

devletin ideolojisinin korunması, ulusdevletin uluslararası ilişkilerde kendi ulusal çıkarlarını savunması, iç barışının ve huzurun sağlanması, insan haklarının, kişi hak ve özgürlüklerinin korunması gibi birden fazla ve farklı boyutları bulunmaktadır. Bu bağlamda güvenlik kavramı “içinde iç ve dış politika, askeri ve gayri askeri politikalar bir bütün olarak görülmektedir. Güvenlik aynı zamanda ekonomik, ideolojik ve sosyal psikolojik faktörlere de bağlıdır”. (Frontran 1981:10)

2.1. Bir Değer Olarak Güvenlik Kavramı

Güvenlik kavramına fonksiyonel olarak değerlerin korunması ile ilgili yüklenilen anlama geçmeden önce bu kavramın önemli unsurlarından olan düzene ve düzenin ortaya koyduğu değerlere açıklık getirmek gerekmektedir. Çünkü değerler bir düzen içerisinde tekamül ederler ve aynı zamanda toplumsal düzenin istikrarlı bir şekilde gelişmesini sağlayan siyasi, ekonomik, kültürel ve dini unsurları içinde barındırırlar; onlardan beslenir, etkilenir ve onları dışa karşı yansıtır. Talcott Parsons, -ister tek tek kişiler olsun ister toplum olsun - düzeni bir hareket alanında eylemde bulunan birlikteliklerin üzerinde normatif bir kontrolün var olması durumu olarak anlamaktadır. (Parsons 1990:100) John H. Herz'e göre modern devlete gidişin tarihsel gelişim sürecinde dışardan gelebilecek saldırılara karşı korunma ve güvenlik isteği ve kendi yaşamsal çıkarlarının tehdit edilmesi söz konusu olduğunda, tüm iç çekişmelere ve sınıfsal farklılıklara rağmen bireyler ve toplumsal gruplar bir araya gelerek devlet egemenliği altında toplanmakta, yani bir otorite etrafında birleşmektedirler. (Meyers 1993:268)

Bireylerin ve toplumların dış saldırılara karşı korunmalarını istedikleri sadece salt hayatları değildir. Toplumlar varoluşlarının ve toplum olarak bir arada yaşamalarını sağlayan kurallar ve davranışlarının temelini teşkil eden maddi ve manevi değerlerin korunmasını da istemektedirler. Bir değer olarak güvenlik kavramı, dışardan gelebilecek tehlikelere karşı korunma ve tehlikede olmama durumu ile içsel olarak kendini güvende hissetmenin birleşmesinden oluşmakta ve modern-kapitalist toplumlarda güvende olma olanakları ile psikolojik güven şartlarını yansıtmaktadır. Bu bağlamda güvenlik kavramı “değerlerin tehlike altında olmaması” olarak algılanmaktadır. Değerlerin tehlikede olması, değerlerin tehdit altında olmasından, değerlerin kıtlığından veya birbirleriyle çelişiyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum değerleri korumak için savunma refleksini beraberinde getirmektedir. Her ulusdevlet dışarıya karşı güvenlik bağlamında savunma tedbirlerini alırken korumak istediği, sadece üzerinde yaşadığı toprak bütünlüğü değildir. Demokratik sistemlerde hükümetin dış güçlerden etkilenmeden bağımsız karar verebilmesi, parlamentonun özgür bir şekilde yasa çıkarabilmesi ve toplumun kendi değerleri temelinde gelişmesi, nihayet devletin ve milletin varlığını devam ettirmesi, dışarıya karşı oluşturulan güvenlik şemsiyesi sayesinde yürütülmesi mümkün olmaktadır.

Değerlerin kıtlığı, iktisadi alandaki arz - talep korelasyonunda olduğu gibi bir orantıyı ortaya koymakta ve taraflarca aynı derecede

gerçekleştirme olanaklarını kısıtlamaktadır. Bir tarafın hayati anlamda önem verdiği değer, karşı taraf açısından tam tersi bir anlam ifade ediyorsa burada da değerlerin dağılımı konusunda bir problemin varlığı söz konusudur. İsrail ile Filistin arasındaki güvenlik sorunu bu bağlamda aynı toprak parçasına bir değer olarak her iki tarafça da aynı oranda sahipliği konusundaki iddialarından kaynaklanmaktadır. Yani bir değer olarak üzerinde hak idda edilen toprak parçasını bir taraf (İsrail) diğer tarafı (Filistin) paylaşmak istememektedir. Değerlerin korunmasıyla ilgili olarak diğer bir boyut da “güvenme” unsurudur. Güvenme, değerlerin korunmasında karşılıklı olarak ortaya çıkan güven eksikliğine ve korunması gerektiğine inanılan değerlerin etrafında bir savunma hattı oluşturulmasına neden olmaktadır. Bir değer düşüncesi olarak toplumsal güven, halkın sosyal, ekonomik veya siyasi düzene duyduğu güveni de içermektedir. Yapılan bir eylemin bize zarar getirmeyeceğinden emin olma durumu, bir birey veya devletin diğerinin eylemleri karşısında göstereceği reaksiyonun ne olabileceğini hesaplayabilmektir. Bir durum karşısında takındığımız emin olma durumu, ona karşı duyduğumuz güveni de beraberinde getirmektedir. Emin olma durumu ise karşılıklı olarak beklentileri belirleyen sonuçların derecesinden başka bir şey değildir. (Kaufmann 1990:47) Uluslararası ilişkiler bağlamında karşılıklı güvenlik anlayışı ve birbirlerine karşı emin olma durumu bu bağlamda mevcut olan oyun kuralları temelinde ülkelerin birbirlerine karşı duydukları güvenin derecesini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle karşılıklı duyulan güven devamlı istikrara yönelik bir araç haline gelmektedir. Bu çerçevede güvenlik kavramının “emin olma” boyutu ile ilgili olarak Fransa ve Federal Almanya arasında tarih boyunca sorun olan Elzas-Loren (*Elsass-Lothringen*) bölgesini verebiliriz. Fransa, bu bölgenin Almanya tarafından tekrar kazanılması yolunda askeri bir eylemi veya siyasi girişim yapmasını beklemiyor olması, Almanya'nın da bu bölge ile ilgili isteklerinden vazgeçtiği konusunda Fransa'nın emin olması durumunu ifade etmektedir.

Değerlerin korunması sadece tek bir devleti ilgilendiren ulusal güvenlik sorunu olmaktan çıkarak uluslararası bir boyut kazanmıştır. Dünya genelinde giderek artan çevre kirliliği, ozon tabakasının delinmesi ve bunun insan sağlığını tehdit eden etkisi ve özellikle Çernobil nükleer santral kazasından sonra ülkeler arasında sadece ekonomik, siyasi ve kültürel bağımlılığın değil aynı zamanda insanların güvenliğini tehdit eden tehlikelerin ve krizlerin de diğer ülkeleri de etkilediği bir realite olarak ortadadır. Çernobil kazasının Karadeniz bölgesinde çay üretimine Türkiye ekonomisine etkisi ile İngiltere'deki deli dana hastalığının sadece adı geçen ülkeleri değil tüm Avrupa'da insan sağlığını tehdit etmesi, Ortadoğu'daki siyasi gelişmelerin dünya borsalarını etkilemesi gibi olaylar günümüzde güvenlik kavramının askeri faktörünün yanına diğer boyutlarının da eklenmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla günümüzde güvenlik ile ilgili konular artık tek taraflı olarak bir ülkenin tek başına karar vererek, kontrol altına alabileceği bir olgu değildir. Bir ülkenin kendi güvenliği aynı zamanda komşu ülke ve ya ülkelerin güvenliklerinin de göz önünde bulundurulması ile yakından alakalıdır. Bir başka ifadeyle bir ülkenin güvenliğinin sağlanmasının yolu diğer ülkeler karşısında salt kendi güvenliğini

düşünmekten ziyade beraber “ortak güvenlik anlayışından” geçmektedir. (Lutz 1991:603)

3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ GÜVENLİK ANLAYIŞININ TEMEL DİNAMİKLERİ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra ABD Başkanı Truman'ın savaş esnasındaki müttefiki Sovyetler Birliği ile arasındaki anlaşmazlıkların Stalin'le yaptığı görüşmelerdeki yanlış anlamalardan kaynaklanmadığını, tersine Sovyet sisteminin özelliklerinden kaynaklandığını fark ettiği an, Kissinger'e göre, Soğuk Savaş'ın başlangıç tarihini oluşturdu. (Kissinger 1994:455). İkinci Dünya Savaşı sonrası süper güç olarak ortaya çıkan bu iki devlet arasındaki temel farklılık, karşılıklı olarak çatışma olasılığının alenen ilanı ve küresel anlamda mutlakiyetçi bir anlayışla geçerliliğini savundukları ideolojilerden kaynaklanan politik sistemlerinin uyuşamayacağına farkına varma şeklinde tezahür etti. Görüldüğü gibi Soğuk Savaş'ın güvenlik temelindeki öncelikli çekişme nedeni, ideolojik karşıtlığa, siyasi ve toplumsal düzenlerinin ortaya koyduğu değerlere yönelik karşılıklı tehdit algılamasından kaynaklanmaktaydı.

Soğuk Savaş döneminde Doğu - Batı karşıtlığının yanında ekonomik temelli Kuzey ve Güney çekişmesi de sözkonusuydu. Üçüncü Dünya olarak tanımlanan ve gerek Batı'ya olan ekonomik bağımlılıklarla ve gerekse kendi iç toplumsal ve siyasi yapılarındaki istikrarsızlıklarla boğuşmak durumunda kalan az gelişmiş ülkelerdeki siyasi, ekonomik, toplumsal ve etnik nedenlere dayalı çatışmalar ve iç savaşlar, dış güçlerin ideolojik veya stratejik müdahalelerine zemin hazırlamaktaydı. Bunun yanında Üçüncü Dünya ülkelerindeki yöneticiler Doğu-Batı karşıtlığını iktidarlarını sürdürmelerinin bir aracı olarak kullanmaktan çekinmediler.

Sosyal, siyasi, ekonomik, ideolojik, jeopolitik, dini, askeri, iç güvenlik ve istikrarın, dış politikadaki stratejilerin bir bütün olarak güvenlik temelinde değerlendirilmesi, kavramın içeriğinin farklı boyutlarda yorumlanmasını da beraberinde getirmektedir. Mesela temeli ve meşruiyeti BM'nin İnsan Hakları Beyanname'sinde ifadesini bulan sosyal ve siyasal insan haklarına dayanan, bu nedenle de az gelişmiş ülkelerdeki yoksul insanların ayakta kalabilmelerine yardımcı olmak ve bu şekilde küresel barış politikasına katkı sağlamak amacıyla zengin ülkeler tarafından yürütülen yardım politikası, Soğuk Savaş döneminde Batılı ülkelerin öncelikli olarak dış ve güvenlik politikalarına uygun bir şekilde Sovyet yayılmacılığına karşı küresel set çekme amacıyla kullanıldı. Bunu Reagan dönemindeki yönetim kadrosunun insani yardımlarla ulusal çıkarları ve güvenlik politikasını birbirine eklemeyen “*Stratejik bir değer taşımayan insan sevgisi yoktur*” ifadesi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. (Nuscheler 1993:410). 1976 NATO Konsey Toplantısında Belçika Dışişleri Bakanı'nın ismini taşıyan Harmel Raporunda ise Doğu-Batı arasında askeri ve güvenlik ile ilgili

alanlarda yaşanan rekabet ile yumuşama politikalarının çelişkili bir durum olmadığı, tersine birbirlerini tamamladıkları ifade edilmektedir.*

Soğuk Savaş döneminde dost-düşman kategorileri aşağı yukarı belirgindi. Her iki taraf açısından saldırının kimden geleceği bilinmekte ve ona göre savunma veya karşı saldırı strateji ve planları hazırlanmaktaydı. İki süper gücü içine çekebilecek büyük bir savaş ancak nükleer bir saldırı ile çıkabilirdi. Her iki taraf da bu tür bir savaşın çıkmasından ziyade nükleer silahların caydırıcılığını, güvenliklerini sağlayan bir şemsiye olarak gördüler. Soğuk Savaş döneminde insanlığın güvenliğini yok edebilecek en büyük felaket olan nükleer silahlar karşılıklı tehdit unsuru olarak kullanıldı. Buna karşın Batı tarafından Doğu Blokuna karşı benimsenen yumuşama politikası ve Sovyetler'in Batıya karşı ilan ettiği barış içinde bir arada var olma (Koexistenz) politikası ideolojik karşıtlığa rağmen bloklararası savaş çıkma olasılığını engelleyen faktörler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Kıtalararası stratejik nükleer silahların karşılıklı indirimini öngören anlaşmaların (START I) ilki ancak Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra 1991 yılında imzalanabildi. Fakat aynı zamanda bu nükleer silahların gölgesinde kırk yıl süren nisbi bir barış dönemi yaşandı. Soğuk Savaş'ın sonu, bildik savunma stratejilerinin yeniden sorgulanmasını ve değişen duruma göre yeni güvenlik stratejilerinin üretilmesini zorunlu kıldı. (Rühl 1993)

İkinci Dünya Savaşı sonrası Yalta'da kurulan uluslararası sistemin, en önemli özelliklerinde birisi iki savaş arasında kurulan Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığından dersler çıkartılarak kurulan Birleşmiş Milletler Örgütüydü. BM, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 51 kurucu üye tarafından 1945 yılında San Fransisko'da düzenlenen konferansta kuruldu. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün görevleri arasında dünya barışını ve uluslararası güvenliği korumak ve gerekirse uluslararası anlaşmaları ve hukuku çiğneyen saldırganlara karşı etkin kolektif tedbirlere başvurmak, ülkeler arasındaki çatışmaların barışçıl yollardan çözümlenebileceği bir platform vazifesi görme gibi konular vardır. Fakat BM'nin en önemli hedefi Soğuk Savaş döneminde dünya barışının korunması ve güvenliğin sağlanmasıydı. (Greis/Varwick 2003:40-44)

4. YENİ DÜNYA DÜZENİ VE YENİ KÜRESEL GÜVENLİK STRATEJİSİ

Soğuk Savaş döneminin klasik iki kutuplu güvenlik algılaması 1985 yılında Michail Gorbatschow'un Sovyetler Birliği'nin yönetim piramidindeki en üst makam olan Komünist Parti'nin Genel Sekreterliği'ne gelmesi ile ilk değişim sinyallerini vermeye başladı.

* Auswaertiges Amt (editör), "Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa- Dokumentationen zum KSZE-Prozess", Reihe: Berichte und Dokumentationen, Bonn, 1984, s. 298

Sovyetler Birliği'ni iç politikada sosyalist temeller üzerinde modernleştirmeye ve yeniden yapılandırmaya yönelik olarak Gorbatschow tarafından ortaya konan Glasnost (açıklık) ve Perestrojka (yeniden yapılanma), Sovyet siyasetinde dış politikaya “Yeni Düşünce”^{*} olarak yansdı ve Soğuk Savaş'ın bitmesine neden olan koşulları hazırlayarak Doğu Avrupa ülkelerinin özgürlüklerine ve demokratik yönetimlere kavuşmasını sağladı. Sovyetler Birliği'ndeki bu gelişmeler, başlangıçta Batı Avrupa'da güvenlik bağlamındaki tehdit algılamalarında dikkatli bir kaymaya neden oldu. Fakat gelişmelerin gelecekte neler getireceğini tam kestiremeyen Batı kamuoyu, güvenlik analizcileri ve hükümetler gerçek tehdit durumunda henüz fazla bir değişikliğin meydana gelmediğini düşünmekteydiler. Yani başka bir ifadeyle Sovyetler Birliği'ndeki reform hareketlerinin, Batılı devletlerin güvenlik ve tehdit algılamalarındaki kanaatlerinin temelden değişimi konusunda yeterli etkisi henüz yoktu. (Heisenberg 1990: 22)

4.1. Güvenlik Anlayışında Değişimin İfadesi: BM'nin Barış Gücü Misyonları

BM'nin en önemli organı olan Güvenlik Konseyi'nin Dünya barışının ve güvenliğinin korunmasında baş sorumluluğu bulunmaktadır. (Mad.24) İkinci Dünya Savaşından sonra galip devletlerin oluşturduğu Güvenlik Konseyi'nin devamlı üyeleri (ABD, SSCB, - 1991'den itibaren Rusya Federasyonu - İngiltere, Fransa, ve 1971'den bu tarafa Tayvan'ın yerine alan Çin Halk Cumhuriyeti) uluslar arası hukuku ihlal eden ülkelere karşı gerektiğinde askerli müdahale de dahil ekonomik ambargo gibi yaptırımlar uygulama yetkisi vardır. (Kap. VII) Bağımsızlıkları BM tarafından kabul edilmiş tüm ülkelerin üye olduğu BM Genel Kurulu, Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararları onaylamak zorundadır. (Mad.25) Bu haliyle Güvenlik Konseyi uluslararası sistemin işleyişinde en etkili karar organıdır. Ayrıca Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin her birinin veto yetkisi bulunmaktadır. Bu veto hakkı BM Güvenlik Konseyi'nin zaman zaman işlevsiz olmasını da beraberinde getirmiştir. Çünkü üyelerden birinin veto ettiği bir kararın uygulamaya konması konusunda Güvenlik Konseyi üyeleri ile Genel Kurul arasında da tartışmalara sebep olmaktadır. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte üye ülkeler arasındaki işbirliğinin artırılması konusunda anlaşmaları ile Güvenlik Konseyi BM'nin en önemli organı olarak ortak karar alma ve bu kararları yürütme görevini yerine getirmeye başladı. 1991 yılında Irak'a yapılan ABD önderliğindeki askeri müdahale ve BM'nin NATO'ya 1995 yılında verdiği Sırları durdurmaya yönelik müdahalesi Güvenlik Konseyi'nde alınan kararlar çerçevesinde gerçekleştirildi. Fakat 1999 yılında NATO'nun Kosova'ya sivilleri korumaya yönelik müdahalesi Çin ve Rusya'nın veto tehdidi ile BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan gerçekleşti. 2003 yılında ABD'nin koalisyon güçleri ile Irak'ta Saddam'ı devirmek için giriştiği askeri hareket, BM'nin konuyu barışçıl yollardan çözümlenmesine yönelik çabalarına ve Fransa'nın vetosuna

^{*} (Hrsg.): Bundszentrale für politische Bildung, “Die Sowjetunion im Umbruch. Eine Zwischenbilanz 1991”, Bonn, 1991, s. 9

rağmen BM'nin onayı olmadan gerçekleştirildi. Bu durum da BM'nin uluslararası barışın korunması ve güvenliğin sağlanması yönündeki etkinliğine gölge düşürmekte ve BM'nin barışın ve güvenliğin korunmasındaki misyonu ve etkinliği sorgulanmaktadır. (Gareis/Varwick 2003:168-176, 225)

ABD, Kuveyt Krizi ve arkasından gelen Kuveyt Savaşı'nda 21. yüzyılda küresel ölçekte uygulamaya koyacağı stratejilerin ilk işaretlerini verdi. 1993 yılında ABD eski başkanı Bush'un işaret ettiği bir asker prototipini tanımlayacak şekilde "dünya polisi"nin özellikleri sayılabilecek bir asker profili çiziliyordu. Aranan dünya polisi, kriz bölgelerine hızlı bir şekilde intikal edebilecek, çatışan taraflar arasında ateşkesi sağlayabilme gücüne sahip, doğal afetlerle mücadele edebilecek donanımda, yardımların güvenliğini sağlayabilecek ve tüm çatışan taraflara karşı aynı mesafede durarak görüşmeleri yapabilecek düzeyde olmalıydı.* (Aguirre 1994:272) Fakat bu asker tipini farklı amaçlarla da olsa arayan sadece Bush değildi; görev alanları, kriz bölgelerinin artmasıyla giderek çoğalan ve dünyanın her tarafına barış gücü gönderen BM de bu özelliklere sahip askeri birlikleri istemekteydi.

Gerek BM gerekse ABD tarafından dünyanın değişik bölgelerinde meydana gelen çatışma ve anlaşmazlıklara müdahale edecek asker tipinin aranması bir tesadüf değildi. 1948- 1988 yılları arasında BM klasik anlamda barış gücü (Peacekeeping) olarak dünyanın farklı bölgelerine toplam 16 görev aldı. Buna karşın BM en fazla "artış dönemi" olarak tanımlanan 1988 - 1993 yılları arasında 20 farklı misyonda görev almıştır. Bu sayı kırk yıllık Soğuk Savaş döneminden daha fazladır. BM'nin barış gücü olarak görev aldığı veya almak durumunda kaldığı çatışmaların sayısı 2001 yılına gelindiğinde toplam olarak 54'e çıktı. (Gareis/Varwick 2003:123-134) Bu da göstermektedir ki BM'in barış gücü olarak görev almak durumunda kaldığı operasyonlar Soğuk Savaş dönemine göre hızlı bir yükselme göstermiştir. Bu veriler Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan belirsizlik ve kargaşa ortamının yoğunluğunu da ortaya koymaktadır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Genel Kurula sunduğu BM'nin 2002 yılındaki faaliyetleri ile ilgili raporda da belirtildiği gibi dünya güvenlik, barış ve huzur ortamı açısından Soğuk Savaş dönemine göre insanlık için daha tehlikeli bir hal almıştır.† 90'lı yıllarda dünyanın değişik bölgelerinde kaydedilen silahlı çatışmalar ve anlaşmazlıklar, BM'nin barış gücü olarak görev aldığı sayıdan çok daha fazladır. Heidelberg Uluslararası Çatışmaları Araştırma Merkezi (HIIK) 2002 yılı içinde 13 savaş ve 29 ciddi anlamda kriz niteliğinde ve 43 tanesinde şiddet başvurusu olmak üzere toplam 173 çatışma tespit etmiştir.

* Alvin ve Heidi Toffler, 80'li yıllarına başından itibaren ABD'de askeri alanda uygulanacak stratejiye göre teknik gelişmelere başlanıldığını ve yeni askeri stratejilerde mekan faktöründen çok zaman faktörünün önemli bir yer tutacağını ve çalışmaların o yönde olacağını belirtmektedirler. Alvin ve Heidi Toffler, *Überleben im 21. Jahrhundert*, Deutsche Verlags-Anstalt (DVA), Stuttgart 1994, s. 23- 26

† Vereinte Nationen, "Bericht des Generalsekretärs über die Tätigkeit der Vereinten Nationen", Generalversammlung, 57. Tagung, Beilag 1(A/57/1), 2002, s.3

1988 yılında dünya genelinde 11.121 asker güvenlik gücü ve sivil memur BM barış gücü olarak görev yaparken bu sayı 1992 yılı sonu itibarıyla 14 ayrı yerde 100 bin asker ve sivil görevliye yükseldi. 2001 yılında dünyanın değişik 14 ayrı bölgesinde 56 bin sivil ve asker BM çatısı altında görevli bulunmaktaydı. (Gareis/Varwick 2003:114-135)

BM, kurulduğundan bu tarafa kolektif güvenlik anlayışına yönelik olarak yapmış olduğu faaliyetleri ve barışın korunması yolundaki uygulamaları yapılan görevin niteliğine göre ayrı ayrı tanımlanmaktadır. Buna göre “birinci kuşak” görev tanımına giren konular, taraflar arasında sağlanan ateşkes veya barış antlaşmalarını BM adına gözetleyen ve denetleyen Mavi Berelilerin yapmış olduğu klasik görevlerdir. “İkinci kuşak” olarak tanımlanan misyonlar, 1988-89 yıllarından sonra ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak BM’nin görev anlayışında değişikliğe gitmesini ve görev alanlarının yaygınlaştırılmasını zorunlu kılmış, bu çerçevede BM çatışma sonrası varılan anlaşmaları denetleme ve kontrol etme veya taraflar arasına uzlaşma sağlama gibi görevleri de yerine getirmek durumunda kalmıştır. “Üçüncü kuşak” BM misyonlarında sadece barışın korunmasına yönelik çalışmalar değil, gerektiğinde barışın sağlanması yönünde zora başvurulması gibi görevleri de içeren bir misyon anlayışı geliştirildi. “Dördüncü kuşak” görev tanımına daha önce ifade edilen görevlerin yanında, yerel güvenliğin sağlanması yönünde polis teşkilatının oluşturulması, insani yardım konularında görev alınması, seçimlerin demokratik bir ortamda ve kurallarına uygun bir şekilde gerçekleşmesi yönünde alınan misyonlar ve bazen tüm ülke çapında sivil yönetimin de üstlenilmesi gibi konular da girmektedir. (Gareis/Varwick 2003:124, 140) Bu da göstermektedir ki dünya’da kolektif güvenliğin en önemli organı olarak, barışın ve huzurun korunması yolunda önemli bir fonksiyona sahip olan BM, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemdeki değişim ve dönüşüme paralel olarak kendi görev anlayışında da içerik ve nitelik açısından değişime gitmek durumunda kalmıştır.

Bu misyon anlayışındaki değişiklikler arasında fakirliğin ve açlık tehlikesinin azaltılması, demokrasinin kurumsallaştırılması, hukuk devleti anlayışının yerleştirilmesinin teşvik edilmesi, insan haklarının korunmasına yönelik çabalar ve mültecilerin topraklarına dönmelerini sağlayan önlemlerin alınması yanında* BM misyonları arasında yer alan 1991 yılında Kuzey Irak’daki Kürtlere yönelik insani yardımlar, Balkanlar’da etnik grupları Sırp saldırılarından korumak üzere oluşturulan UNPROFOR (1992-1995), Somali’de çatışan tarafları silahlarından arındırmak, ve sivil halka insani yardımların ulaşmasını sağlamak amacıyla gönderilen UNOSOM I ve UNOSOM II (1992-1995), ve Ruanda’da iç çatışmadan kaçan insanlara yardımların ulaştırılmasına yönelik UNIMIR (1993-1996) misyonlarını saymamız mümkündür. Soğuk Savaş sonrası gelişmeler, BM’nin etkinliğinin Soğuk Savaş dönemine göre izafi olarak azaldığını göstermektedir. Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi sonrası Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ile BM

* Vereinten Nationen 2002, a.g.e., s. 4

eski Genel Sekreteri Perez de Guellar arasında yapılan görüşmeler ve alınan kararlar, ABD'nin Irak'a karşı saldırı planında ve kararında herhangi bir değişikliğe sebep olmadı. Oğul Bush döneminde ABD'nin Irak'a karşı yürüttüğü ve Saddam rejimini yıkmayı hedef alan saldırı öncesinde, BM'nin Irak'a gönderdiği uzmanların ABD ve müttefiklerinin Irak'a karşı savaş sebebi olarak Irak'ın sahip olduğunu ısrarla iddia ettikleri nükleer ve kimyasal silahların olmadığını rapor etmelerine ve BM'in Irak'ta rejim değişikliğine yönelik bir müdahaleyi onaylamamasına rağmen, BM ABD'nin saldırısına engel olamadı. Aynı şekilde Balkanlar'daki savaşta BM'nin oluşturduğu UNPROFOR, NATO müdahalesi olmadan (1995 IFOR) mağdurlara yardım etmek bir tarafa kendini korumaktan aciz bir duruma düştü. BM'nin güvenlik bölgesi olan Srebrenica'da yine BM'nin koruması altında bulunan 7 bin Bosnalı Müslümanın Sırp tarafından katledilmesi bu başarısızlığın bir sembolü olarak tarihe geçti. (Gareis/Warvick 2003:139)

4.2. NATO'nun Yeni Güvenlik Konsepti: Nükleer Tehdit Yerine Riskler

Varşova Paktı üyesi Doğu Avrupa ülkelerinde başlayan siyasal dönüşüm çabaları ve Berlin Duvarı'nın yıkılması, Doğu - Batı ilişkilerinde yeni bir boyut getirdi. 1989 yılında Malta yakınlarında bir gemide bir araya gelen Bush ve Gorbatschow Soğuk Savaş döneminin bittiğini resmen ilan ettiler. 19-21 Kasım 1990 tarihleri arasında Paris'te bir araya gelen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) devlet ve hükümet başkanları sonuç bildirisinde, Doğu ile Batı arasında kırk yıl devam eden bölünmüşlüğü ve çatışmanın sona erdiğini ve bundan sonra ilişkilerin düşmanlık değil dostluk temelinde devam edeceğini dünyaya ilan ettiler. (Krause/Krause 1997:110) NATO üyesi ülkelerin devlet ve hükümet başkanları 7-8 Kasım 1991 Roma Zirvesi'nde yayınladıkları sonuç bildirisinde daha önce NATO'nun Doğu Blok'undaki karşıtı olan Varşova Paktı'nın artık tarihe karıştığını, ideolojik karşıtlığa dayanan Doğu-Batı çatışmasının sona erdiğini resmen tescil ettiler. NATO'nun özellikle Avrupa cephesinde ani bir nükleer savaş tehlikesinin ortadan kalktığının vurgulandığı bu zirvede kabul edilen NATO'nun Yeni Stratejik Konseptinde Batı dünyasının güvenliği ile ilgili meydan okumaların ve risklerin önceki dönemlerden farklı olacağı belirtilmekteydi.* Yeni Stratejik Konsept, önceki dönemlerin aksine NATO'nun karşılaşacağı yeni güvenlik risklerinin doğaları gereği çok çeşitli olacağı ve her taraftan gelebileceği, dolayısıyla bu meydan okumaların ve risklerin önceden tahmin edilmesinin zor olacağı ifade edilmekteydi. Ayrıca Doğu Avrupa ve Sovyetlerin muhtemel dağılmasından ortaya çıkabilecek ve NATO üyesi ülkelerin güvenliğini tehdit edebilecek ekonomik, sosyal, ve siyasi istikrarsızlıklarla etnik rekabete ve teritoryal anlaşmazlıklara dayanan problemlere dikkat çekilmekteydi. Nitekim Irak'ın Kuvet'i işgali ve ABD öncülüğündeki Koalisyon Güçleri'nin 1991 başında Irak'a müdahalesi, Türkiye sınırlarına yığılan Kuzey Iraklı Kürtlerin, Türkiye açısından hem

* Gipfelkonferenz der Staats- und Regierungschefs der NATO-Mitgliedstaaten am 7. und 8. November 1991 in Rom, Europa-Archiv, Folge 2/1992, Dokumente S. 54

insalık görevi hem de güvenlik problemi olarak algılanması, Çekiç Güc'ün Türkiye'de konuşlandırılması, Yugoslavya'nın dağılması ile Balkanlar'da ortaya çıkan etnik ve dini kökenli çatışmalar, BM'nin onayı ile ABD'nin önderliğinde oluşturulan koalisyon gücünün (UNITAF 1992) Somali'ye insani yardım amaçlı müdahalesi ve Azeri-Ermeni sınır çatışmaları, 90'lı yıllarda güvenlik ve güvenliği sağlama konularında yeni boyutlar getiren gelişmelerdi.

Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra bağımsızlıklarına kavuşan devletler arasında ve Üçüncü Dünya ülkelerinde çıkan iç savaşlar veya sınır anlaşmazlıklarından kaynaklanan ve savaşan tarafların yanında bölge ülkelerini de içine çekme eğiliminde olan çatışmalarla birlikte, nükleer savaşa dayalı küresel ölçekli güvenlik tehlikesinin bertaraf edilmesine rağmen, güvenlik sorunu dünyanın değişik bölgelerinde yoğunlaşarak arttı. Irak, İran, Hindistan, Pakistan gibi ülkelerin nükleer başlıklı füze yapımında aldıkları mesafe ve biyolojik kitle imha silahlarının yayılması tehdit algılamasında önemli bir yer tutmakta, bunun ötesinde değişik nitelikte bölgesel ve yerel çatışmalar muhteva değiştirerek devam etmekte ve herkes eski hesapları kendi lehine kapatmanın yollarını aramaktaydı.

Küresel savaş tehlikesinin ortadan kalkması ile birlikte savunma harcamalarına aktarılan kaynaklarda özellikle sanayileşmiş ülkelerde bir azalma trendi yaşandı. 1996 yılı dünya çapında savunma harcamalarına en alt noktaya indiği yıl olarak tarihe geçti. 1991 yılında 996.7 milyar dolar olan savunma harcamaları, 1996 yılında 725. 0 milyar dolar ile en alt seviyesine inerken, 2001 yılında bu rakamın 805.6 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. Genel anlamda dünya ölçeğinde 1991 ile 2001 yılları arasında savunma harcamalarında %17'lik bir azalma olmasına rağmen, gelişmekte olan ülkelerinde savunma harcamalarında 1991-2001 yılları arasında %9'luk bir artış kaydedilmiştir. (Hauchler/Messner/Nuscheler 2003:275)

4.3. Jeopolitiğin Rönesansı

Davutoğlu bireylerin, toplumların ve medeniyetlerin dayandığı en önemli temelini "medeniyetin ben idrakini" meydana getiren varlık bilinci ile uyumlu bir şekilde getirilen mekan ve zaman algılamasının olduğunu söylemektedir. Tarihi süreçte güçlü medeniyet havzaları oluşturan toplumların tarih sahnesine çıktıkları zaman ile etkin bir güç olarak tarihi gelişimi belirlemeye başladıkları zaman dilimi arasında kendi mekanlarından hareket ederek bir bir dünya algılaması oluşturdıkları görülmektedir. (Davutoğlu 2001:97)

Kadim İran, Mısır, Yunan medeniyetlerinde ve günümüze kadar gelişerek devam eden toplumların coğrafi konum ile oluşturdıkları medeniyet havzaları ve siyasi hakimiyet arasında bağlantıları açık bir şekilde ortaya koymaya çalıştıkları görülmektedir. 19. yüzyılın başlarında Napolyon'un bir ülkenin jeopolitik konumunu kaderini belirleyen en önemli

etken olarak görmesi jeopolitik temelli düşünce ve eylemin her dönemde güçlü devletler için hareket noktası oluşturduğunu göstermektedir. (Höpke 1982 29-36) Ratzel'in ortaya koyduğu hayat sahası (Lebensraum) teorisi 19. yüzyılın sonlarında batılı devletler tarafından sömürgecilik ve yayılmacı siyasetin bilimsel bir gerekçesi olarak kullanılmıştır. Jeopolitik kavramını ilk defa kullanan Kjellen'in görüşleri daha sonra gelişecek olan Alman jeopolitiğinin temelini oluşturmuştur. 20. yüzyılın başında Mackinder'in geliştirdiği kara jeopolitiği, İkinci Dünya Savaşı esnasında Haushofer tarafından Alman ve Spykman tarafından da Amerikan jeostratejisine uyarlanmıştır. Daha önce Mackinder tarafından “*Doğu Avrupa’yı ele geçiren anakaraya (Herzland) hakim olur. Anakaraya hakim olan Avrasya’ya hakim olur ve Avrasya’ya hakim olan Dünya’ya hakim olur*” tezini savunarak denizlere uzak ve denizlerden kontrolü güç olan Asya anakarasını jeopolitik düşüncesinin temeli olarak değerlendirmiştir. (Arı 2002:223, Brzezinski 1998: 38) Spykman ise Mackinder'in bu görüşünü “*kenar kuşağı (Rimland) kontrol eden Avrasya’yı, Avrasya’yı kontrol edense Dünya’nın kaderine hükmeder*” şeklinde değiştirerek jeopolitika açısından kenar kuşağın anakaraya göre daha önemli olduğunu vurgulamıştır.(Grossman 2002:4) Bu görüşü ile Spykman Soğuk Savaş döneminde ABD'nin SSCB'ye karşı yürüttüğü NATO-CENTO ve SEATO gibi paktlar yoluyla kuşatma politikasının önemli mimarlarından olmuştur. Sovyetler Birliği ise ABD ve müttefiklerinin kuşatma politikasına karşı bir taraftan Koexistenz politikasını benimserken, diğer taraftan Orta Doğu, Afrika ve Latin Amerika'daki ülkelerde Batı yanlısı rejimleri yıkarak yeni rejimlerle askeri anlaşmalar yaparak bu şekilde Batı'nın kuşatma politikasını kırmaya çalışmıştır. Böylece İkinci Dünya Savaşı'na kadar batılı devletler ve İkinci Dünya Savaşı esnasında Nazi Almanya'sı tarafından yayılmacı politikanın meşruiyet aracı olarak kullanılan jeopolitika, Soğuk Savaş döneminde iki süper gücün birbirlerini çevreleme politikalarının temel stratejileri arasında yer almıştır.

Sovyetler'in çekilmesi ile uluslararası sistemde oluşan boşluklar her bölgede farklı güvenlik risklerini beraberinde getirdi. Bu boşluktan yararlanarak Kuveyt'i işgal eden Irak Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde ortaya çıkan belirsizlik durumunu ve güvenlik alanlarındaki boşluğu Ortadoğu'da kendi lehine çevirmek istedi. Balkanlar'da Yugoslavya'nın parçalanması ile etnik temele dayalı çatışmalar, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya gibi “yapay ulus devlet”^{*} oluşturma çabalarının da sonunu

* K.W Deutsch Modernleşmenin neden olduğu sürecin toplumsal hareketlilik ve asimilasyon temellerinde birbirlerine paralel gelişen modern ve homojen ulus devleti meydana getiren faktörler olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Peter Waldmann, “*Ethnoregionalismus und Natinoastaat.*”, Leviathan, Zeitschrift für Sozialwissenschaft, Jahrgang 1993/21, s.394. Ralf Dahrendorf ise heterojen yapıdaki ulus devletin medeniyetin en önemli kazanımlarından biri olduğunu ifade ederek, bu devletin hukukun üstünlüğüne dayalı, kurumsallaşmış demokratik bir yapı ve temel haklar, özgürlükler, ferdin dokunulmazlığı, siyasi katılım, din ve vicdan özgürlüğü, ekonomik süreçlere katılım gibi temel değerler üzerinde kurulduğunu ifade etmektedir. Ralf Dahrendorf, “*Die Zukunft des Nationalstates*”, Merkur, Zeitschrift für europaisches Denken, Sep/Okt 1994, Heft 9/10, s. 751-765

getirdi. Latin Amerika, Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik cazibesini kaybetti ve dolayısıyla uluslararası sistemin ilgi odağı olmaktan çıktı. Aynı şekilde uluslararası sistemde marjinalleşen Afrika kıtası, kendi içinde klanların ve kabilelerin (Somali, Ruanda) hesaplaşma alanına dönüştü. Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra uluslararası sistemin en önemli tamamlayıcı unsuru olan Sovyetler'in terk ettiği nüfuz alanlarında, dış müdahaleler, sınır çatışmaları ve iç çatışmaların getirdiği etnik kısımlar ve etnik kısımların sonucunda oluşan büyük mülteci akımları (Yugoslavya, Kuzey Irak, Ruanda) uluslararası düzenin sağlanması konusunda çabalayan siyasetçilere ve diplomatlara o zamana kadar alışık olmadıkları problemlere karşı stratejiler üretme zorunluluğunu getirdi. Bu tür olaylar Soğuk Savaş dönemindeki öncelikli olarak dünya görüşünü, siyasi ve ekonomik sistemi diğerine karşı korumaya yönelik güvenlik algılamalarının ve stratejilerinin bir çoğunu geçersiz kılarken, yeni ve farklı güvenlik boyutlarını da beraberinde getirdi.

Jeopolitik kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkilerde Hitler'in dış politikasını çağrıştırdığı için hoş karşılanmıyordu. Lacoste'ye göre sadece ideoloji veya ekonomik temellere dayanmayan aynı zamanda bölgesel paylaşımı da kapsayan politik güçler arasındaki rekabet ve çatışma, Soğuk Savaş sonrası, 90'lı yıllardan sonra jeopolitik ile ilgili analizlerin konusu olmaya başlamıştır. (Brauch 2005:10) Bu anlamda jeopolitik kavramı sadece siyasetçiler tarafından değil, büyük şirket yöneticilerinin de üzerinde önemle durduğu bir kavram haline gelmiştir. Almanya BP şirketinin yönetim kurulu başkan yardımcısı Peter Knoedel gelişmiş ülkelerin enerji ihtiyacının karşılanmasında Ortadoğu ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarının önemini vurgularken "*eskiden jeopolitik enerji kaynaklarına sahip olmak anlamına geliyordu (...) Bugün söz konusu olan (enerji kaynaklarını) işletmektir. Tüm pazarlara açılabilme, sermaye ve bilgidir. Bugün jeopolitik küreselleşme politikasıdır*" ifadeleri ile jeopolitik kavramına yeni bir perspektif de getirmektedir. (Knoedel 2001)

11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Afganistan'a askeri müdahale ile kendine düşman olan bir rejimi yıkmakla ve yerine kendine sadık bir yönetimi getirmekle kalmadı. Rusya'nın 1993 yılında yayınladığı yeni askeri doktrin çerçevesinde kendi doğal arka bahçesi olarak ilan ettiği Sovyetler Birliği sınırları içinde Özbekistan gibi Orta Asya devletlerinde askeri üs kurma fırsatını da elde etti. ABD bu şekilde bir taraftan Afganistan

Yukarıda ki tanımlamalar çerçevesinde baktığımızda, ne kolonyalizm sonrası Afrika'daki devletlerin bu tanımlara uygun olduğunu ne de Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın modern ulus devletin özelliklerini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan bu devletler Avrupa'da kendi tarihsel, siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişim sürecine uygun olarak ortaya çıkmış ulus devlet olmanın temel niteliklerini taşımamaktaydılar. Deutsch'un ifade ettiği gibi değişik etnik gruplar ulus devlet içinde asimile edilerek homojen bir yapıya sahip olma sürecini yaşamadılar. Değişik etnik gruplara ait fakat aynı ülkenin vatandaşı olan bireyler arasında hukukun üstünlüğüne dayalı eşit muamele de söz konusu değildi. Kaldı ki bu tür bir yapıya sahip olduğu kabul edilen Çekoslovakya bile iki ayrı ulus devlete ayrılmaktan kurtulamadı. Aynı şekilde Dahrendorf'un modern ulus devletin temelleri olarak aldığı temel niteliklerden yoksun oldukları için parçalanmaktan kurtulamadılar.

müdahalesi ile Avrasya'nın potansiyel politik güçleri olan Rusya, Çin ve Hindistan arasına bir hançer gibi girmeyi başarırken, Irak müdahalesi ile Ortadoğu ile Orta Asya'nın enerji kaynaklarını ve bu kaynakların Batı pazarına transfer edilmesini sağlayacak olan boru hatlarının geçiş güzergahlarını da kontrol altına alma yolunda önemli bir kazanım elde etti. Bu bağlamda uluslararası sistemde küreselleşmeyle beraber bölgeselleşme ve yerelleşme yeni bir boyut kazanırken, ekonomik, siyasi ve güvenlik temelli bölgesel organizasyonların önemi ve sayıları arttı. Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya küresel stratejilerin ilgi odağı olmaya başladı. Soğuk Savaş döneminde savunmaya ve sınırlandırmaya yönelik olarak işlev gören jeopolitik kavramı güçlü devletlerin ve uluslararası güçlerin jeostratejik ve jeoekonomik yayılma stratejilerinde yeniden önemli bir konuma geldi. Jeopolitik temelinde küresel stratejiler üretme çabaları ile jeopolitik temelli düşünce ve teorilere yeniden güç kazandı. Bu jeopolitiğin rönesansıydı.

4.4. Çatışmaları Engellenmesi Yolunda Uygulanan Yeni Arayışlar: İnsanlık Adına Küresel Şiddetin Meşrulaştırılması mı?

Rusya Federasyonu 1993 yılında yayınladığı “Yakın Bölge Askeri Doktrini” ile Sovyetler Birliği'nin Orta Avrupa dışındaki bölgeleri Baltık özellikle Transkafkasya ve Orta Asya'yı Rusya'nın jeopolitik ve ekonomik çıkarları açısından tabii hinterlandı ilan ederek bu bölgelerde ortaya çıkan sınır anlaşmazlıklarına ve etnik çatışmalara dışardan herhangi bir müdahaleyi engellemeye çalıştı. Bunun ötesinde Sovyetler'in dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun inisiyatifi ile oluşan Bağımsız Devletler Topluluğu'na girmek istemeyen, bağımsızlıklarını yeni kazanmış eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin iç politikalarında krizlerin yaşanması (Azerbaycan'da Elçibey'in devrilmesi vb.) tesadüf değildi. (Alexandrova/ Vogel, 1994:132) Buna karşın Avrupa'nın, güneydoğu kapısında yaşanan Yugoslavya'nın dağılmasından sonra başlayan savaşın ve sivil katliamın durdurulmasına yönelik siyasi iradesinin ve bir güvenlik konseptinin olmadığı ortaya çıktı. 1993 Maastrich anlaşmasının sütunlarından birini oluşturan Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası'nı (ODGP), 1997 Amsterdam anlaşması ile Birliğin “*bütün dış politika ve güvenlik politikası alanlarını kapsayan ortak bir dışişleri ve güvenlik politikasını*”(Mad.11/1) tanımlamayı ve yürürlüğe koymayı belirtmektedir. Amsterdam Antlaşması'nın Mad.11/2'de “*üye devletler, Birliğin dış politika ve güvenlik politikasını bağlılık ve karşılıklı dayanışma içinde tam ve aktif olarak destekleyeceklerdir*”(Rupp 2002:17-18) denmesine rağmen AB üyesi ülkeler arasında ortak güvenlik ve dış politikada farklı hareket ettikleri görülmektedir. Özellikle 2003 ABD'nin Irak'a askeri müdahalesinde AB üyesi ülkeler arasında ortaya çıkan farklı politikalar, AB'nin dış politikada ortak hareket etme konusunda istenilen seviyede olmadığını göstermektedir. AB üyesi İngiltere, İspanya ve Polonya ABD'nin yanında yer alırken Fransa ve Almanya ABD'nin Irak'a yönelik askeri müdahalesin karşı çıktılar. Aynı şekilde Somali iç savaşı esnasında da uluslararası sisteme yön veren devletler uzun süre hareketsiz kaldılar.

Kuveyt Krizi esnasında “Yeni Dünya Düzeni” fikrini ortaya atan ve *Pax Americana* görüntüsünü pekiştirmeye çalışan ABD, Balkanlar’daki savaş, etnik soykırım ve etnik temizlik karşısında aynı hassasiyeti göstermedi. ABD, Sovyet tehdidinin ortadan kalktığı Balkanlar’da güvenliğin, barışın, istikrarın ve huzurun sağlanması yolundaki çabaları öncelikle Avrupa’dan beklemekteydi. ABD çevrelerinde oluşan kanaat, Avrupalıların kapılarının önünde olan bu sorunun kendilerinin halletmeleri gerektiği yönündeydi. (Wagner:1992) ABD, ancak dünya kamuoyundan gelen baskılardan sonra harekte geçecekti. BM, 21 Şubat 1992 tarihindeki kararla (743) oluşturulan BM Barış gücünü (UNPROFOR)* Yugoslavya’ya gönderdi. Balkanlar’daki operasyonlarda NATO ilk defa BM tarafından barışın korunması ve sivilin güvenliğinin sağlanması konusunda kendi alanı dışında görevlendirildi (IFOR 1995). NATO kuvvetlerinin BM’nin kararları doğrultusunda askeri operasyonda bulunması ve bu konuda Sovyetler’in büyük mirasçısı Rusya Federasyonu’nun onayını alması, Soğuk Savaş dönemi güvenlik stratejilerinin anlamını kaybettiğine güvenliğin, barışın korunması ve çatışmaların önlenmesi konusunda yeni ve farklı stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koydu.

Sovyetler’in dağılması ile başlayan süreçte meydana gelen sınır çatışmaları, iç savaşlar, etnik kökenli çatışmalar, ekonomik ve jeopolitik veya insani gerekçelerden kaynaklanan askeri müdahaleler, uluslararası ilişkiler teorileri tarafından da farklı şekilde yorumlandı. Mesela Yugoslavya’ya müdahale ve ABD’nin Somali’ye yaptığı “insani” amaçlı müdahale konusunda realistler, ABD’nin veya İngiltere’nin ulusal çıkarları tehlikede olmadığı müddetçe dolaylı veya dolaysız askeri operasyona gerek olmadığını savunurlarken, uluslararası sistemin işlevselliğinin işbirliği ve kolektif bir güvenlik temelinde oluşturulacak mekanizmalarla kazanabileceğini savunan Kurumsalcı Teorisyenler (Institusyonalistler†), insanların birbirlerini katletmelerine dünyanın seyirci kalmaması ve uluslararası toplumun çatışmaları sona erdirecek görüşmelerden başlayarak askeri müdahaleyi de içeren alternatif eylemleri gerçekleştirmek üzere inisiyatif kullanması gerektiğini savunmaktaydılar. Bunun ötesinde uluslararası düzenin sağlanmasına, güvenliğin, barışın ve istikrarın korunmasına yönelik olarak realistler görevi güçlü devletlerin kendi aralarında oluşturacakları bir birliğe devretmek isterken, diğerleri ise uluslararası güvenliğin çok taraflı örgütler

* Resolution 723 (1992) des Sicherheitsrates der Vereinten Nationen zur Einrichtung einer Schutztruppe für den Konflikt im ehemaligen Jugoslawien, verabschiedet am 21 Februar 1992, Europa-Archiv, 19/1992, Dokumente, s. 577-590

† 80’li yıllardan itibaren etkinlik kazanmaya başlayan Kurumsal Teori (Institutionalismus) uluslararası ilişkilerde idealist gelenek içerisinde olan fakat aynı zamanda realist teorinin bazı unsurlarını da kabul eden bir görüş ortaya koymaktadırlar. Neoliberal Kurumsalcılar (Bkz. http://wikipedia.org/wiki/Neoliberaler_Institutionalismus 12.07.2005) olarak da adlandırılan bu teorinin kurucusu, karşılıklı bağımlılık (Interdependenz) teorisin de temsilcisi olan Rober O. Keohane’dir. Kurumsalcı teori, realizm gibi uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olduğunu kabul etmekle beraber, uluslararası işbirliğinin istikrarlı olmasının mümkün olduğunu ve bunun ötesinde ulus devletler üzerinde etkin olan uluslararası kurumların belirli politik alanları normatif olarak düzenleyeceğini savunmaktadırlar. Sven Gareis/Johannes Varwick, *Die Vereinten Nationen*, Bundeszentrale für politische Bildung, 3. aktualisierte Auflage, Bonn, 2003, s.19-21

aracılığı ile gerçekleşmesinin mümkün olabileceğini ifade etmekteydiler. (Auguirre 1994:274)

ABD'nin öncülüğünde Batı 21. yüzyılda da küresel üstünlüğünü sürdürebilmesi için stratejik öneme sahip enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeler ile enerji hatlarının taşınacağı güzergah üzerinde bulunan bölgeleri kontrol altına almak ve denetlemek için gerekirse şiddet uygulamaktan kaçınmamaktadır. Batı, ekonomik temeli dayalı çıkarlarını korumaya yönelik uyguladığı şiddet politikasını kendi normatif demokratik değerlerini geçerli kılmak, insan hak ve özgürlüklerini korumak istediği yolundaki propagandası ile meşrulaştırmak istemektedir. Bu şekilde şiddete dayalı stratejiler asimetrik bir savaş yöntemini de beraberinde getirmiştir. Bu tür savaşlarda öldürmek veya ölmek "eşit bir şekilde" olmamaktadır Ortaçağda orduların meydan savaşlarında ülkelerin kaderlerini belirlediği, klasik düello veya şövalye savaş taktiklerinin yerini 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başında tek taraflı savaş yürütmenin bir parçası olarak şiddet içeren bir savaş formatı aldı. Bu tür savaşlarda, savaş uçakları veya füzelerle sivil yerleşim yerlerini, roketlerle sivillerin yoğun oldukları alışveriş merkezlerini hedef almak, çok katlı sivil yerleşim binalarını vurmak ve intihar saldırıları yeni savaş stratejisinin bir parçası haline geldi. Klasik savaşlarda orduların karşı karşıya geldiği meydan savaşları yerini bir tarafın sadece öldürdüğü ve diğer tarafın kendini savunma imkanı dahi olmadan öldüğü toplu katliamlara bıraktı. (Münkler 2002) Amerika Birleşik Devletleri ve müttefiklerinin dünyada barışı ve istikrarı sağlama, hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik yönetimleri diğer ülkelerde de geçerli kılma iddiası ile Afganistan'da Taliban ve Irak'ta Saddam Hüseyin'in Baas rejimlerine karşı açtığı savaş, Batı başkentlerine masum sivil halkı öldüren asimetrik savaş yönteminin farklı bir versiyonu olan terörist eylemler olarak geri dönmektedir.

5. 11 EYLÜL 2001 SONRASI: 21. YÜZYIL SAVAŞ YÜZYILI MI OLACAK?

Hans-Peter Schwarz 20. yüzyılın sonunun kendi başlangıcına yani Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılına hatta daha önceki dönemlere dönüp dönmeyeceğini sorgularken (Schwarz 1995:15), Kissinger, "*tarih bize örneklerle göstermektedir ki şayet Amerika kendini şimdi yabancı sulara bırakmak istiyorsa, Woodrow Wilson'dan önceki dönemi "Amerikan Yüzyılı"na bir işaret olarak gelecek yıllar için araştırmalıdır*" tavsiyesinde bulunmaktadır. (Kissinger 1994:900) Kissinger'in Amerika'nın yönetim kadrosuna ve stratejistlerine yönelik bu tavsiyeyi yaptığı yıllar, ABD halkı ve yönetimi açısından 11 Eylül saldırısı gibi bir saldırının yapılması ihtimalinin dahi düşünülmediği bir dönemdi. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan terörist saldırı, ABD'nin dışardan gelebilecek saldırılara karşı son derece güvende olduğu inancını bir anda yerle bir etmeye yetti. 11 Eylül terörist saldırısı ABD'yi olduğu kadar dünya kamuoyunu da yakından ilgilendiren gelişmelerin kırılma noktasını ve aynı zamanda 21. yüzyılın başında küresel sistemin bunalımını ortaya koymuş oldu.

Küresel bir güç olan ABD kapitalist Batı dünyasının evrensel değer yargıları ile kendi ulusal çıkarlarını eşdeğerde tutmakta bir beis görmemektedir. Çünkü ABD ulusal çıkarlarını bölgesel bağlamda değil, küresel ölçekte tanımlamakta, uyguladığı güvenlik politikaları ve stratejileri de küresel ölçekte olmaktadır. Bu tanımlamanın içine ABD'nin sadece siyasi ekonomik ve askeri önceliği değil, aynı zamanda kendi toplumunun kültürel değerleri ve sembolleri de girmekte ve bu değerlerin hiç bir şekilde sorgulanmasına müsaade etmeden kabullenilmesini istemektedir. Daha da ileri giderek ülkelerin, hükümetlerin ve toplumların nasıl olması gerektiğine, evrensel değerler açısından ülke ve toplumların "iyi veya kötü" olduğuna karar verme yetkisini kendinde görmektedir. Nitekim Beyaz Saray basın sözcüsü Ari Fleischer 2001 tarihinde yaptığı açıklamada, ABD Başkanı'nın uluslararası ilişkilerde Amerika için doğru ve iyi olan neyse o temeller üzerinde politika yürüteceğini ifade ederken, (Hauchler/Messner/Nuscheler 2003:294) ABD Başkanı Georg W. Bush 28 Ocak 2003 tarihinde Ulusa Sesleniş konuşmasında "(...) ve bu millet (Amerika Halkı*) bir defa daha tüm dostları ile birlikte barışçıl bir dünya ile kaotik bir dünya arasında devamlı bir şekilde alarına geçmiş bulunmaktadır. Biz bir defa daha halkımızın güvenliğini sağlamak ve tüm insanlığın ümitlerini savunmak için çağrılmış bulunuyoruz. Biz bu sorumluluğu üzerimize alıyoruz"(Bush 2003) ifadeleriyle ABD'ye medeni dünyayı terörizm belasından koruma yönünde bir misyon yüklenildiğini ve bunu da severek kabul ettiklerini belirtmektedir.

Marksizm, ideolojik karşıtlığa rağmen Batı değerler sistemi içinde ve 19. yüzyıl Avrupası'nın merkezinde, kendi ekonomik, siyasi ve toplumsal düzenine karşı bir eleştiriydi. Son tahlilde Batı kaynaklı bir ideolojydi. Soğuk Savaş karşıt düşüncedeki iki "kardeş" in küresel pastadan pay kapma ve diğerine siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda üstünlük kurma mücadelesiydi. Fakat Batı'ya göre 11 Eylül saldırısını gerçekleştirenler tarihsel süreç içinde Batı ve Batı değerlerinin ötekisi olmuş bir kültürel havzadan ve dünya görüşünden gelmekteydiler. Bu bağlamda ABD'ye karşı gerçekleştirilen 11 Eylül saldırısı Batı'nın kendisinden olmayanların, kendileri ile aynı düşünce ikliminden gelmeyen ve aynı değerleri paylaşmayanların Batı'ya karşı bir savaşı olarak telakki edildi. Bu bakımdan ABD'nin başını çektiği Batı dünyasının 11 Eylül saldırısını algılamasının önemli bir boyutunu sivil hedeflere yönelen kabul edilemez bir terörist saldırısı olması oluştururken, bu saldırının Batı değerlerine meydan okuma olarak algılanması ise farklı bir boyutunu oluşturmaktaydı. Bu nedenle de ABD ve diğer Batılı ülkeler Batı medeniyetini ve onun tarihsel süreç içinde oluşturduğu humanist değerleri savunmak için terörizmi besleyen damarları kurutmak adına diğer bir medeniyete karşı sert bir cevap verilmesi gerektiği konusunda hemfikirdiler. Afganistan ve Irak'a karşı gerçekleştirilen saldırılar sadece bu iki ülke yöneticilerine ve halkına değil hemen hemen tüm islam dünyasına yöneltilmiş etkili bir uyarı niteliğindedir. ABD'nin temel stratejisi, tüm Ortadoğu'daki devletlerin yönetici elitlerini ortadan kaldırıp Afganistan ve Irak'ta olduğu gibi kendilerine sadık yöneticilerin işbaşına gelmelerini sağlayarak Ortadoğu temelinde İslam Dünyasını ikinci defa kolonileştirme sürecini gerçekleştirmektir. (Paech 2003) Nitekim 11 Eylül 2001

saldırılarından sadece iki gün önce yani 9 Eylül 2001 tarihinde Afganistan'da yönetimi ele geçirecek en güçlü aday olan Ahmet Şah Mesut suikastla ortadan kaldırılmış ve arkasından bilinen süreç sonrası Afganistan'da yönetim Karzai'ye teslim edilmiştir.

6. SAVUNMA TEMELLİ STRATEJİSİNDEN HÜCUM TEMELLİ STRATEJİYE DÖNÜŞ

Clinton'un başkanlığı döneminde ABD dış politikasında izlenen strateji ile kendinden önceki baba Bush ve kendinden sonraki oğul Bush'un izlediği küresel strateji arasında farklılık bulunmaktaydı. Şöyle ki ABD'nin küresel öncülüğü konusundaki stratejilerde temelde farklılık olmamasına rağmen izlenen metotta farklılık vardı. ABD bu dönemde dış politikasını "baskı ve rıza" temelinde şekillendirmekteydi. Yani küresel hegemonyasını devam ettirmede ve dünyadaki sorunlara yaklaşımını "serbest pazar ekonomisi, demokratikleşme ve ekonomik modernizasyon üzerinde" kurgulamakta ve uluslararası ilişkilerde ulus - devletler kadar uluslararası örgütlerin de devreye sokulduğu bir strateji yürütmekteydi. Bu bağlamda ekonomik dünyanın güvenliğini ve istikrarını tehdit eder boyuta gelen fakirlik, açlık ve dağılımdaki adaletsizliğin giderilmesinde Dünya Bankası gibi kuruluşlarla beraber sorunların çözümüne çalışılmakta ve Balkanlar'da ve Somali'de olduğu gibi NATO müdahalesinin devlet güvenliğini koruma yanında insanların güvenliğinin de sağlanması uluslararası bir norm olarak gündeme taşındı. (Keyman 2003)

11 Eylül 2001 tarihinden sonra uluslararası stratejik ve güvenlik arenasında dolaşıma sokulan uygulamanın 90'lı yılların başından itibaren bir hazırlık safhasının olduğu da bir gerçektir. Yeni Amerika Yüzyılı Projesi ("Project for the New American Century", PNAC) üyeleri ve aynı zamanda ABD'nin Savunma Bakanı Rumsfeld'in mesai arkadaşları olan Paul Wolfowitz ve Lewis Libby'nin de aralarında olduğu bir grup tarafından 1992 yılında hazırlanan bir rapor ile Soğuk Savaş sonrası Amerika'nın küresel öncülüğünün Avrupa, Rusya ve Çin karşısında devamlı bir şekilde sağlanması yolunda yeni bir strateji ortaya kondu. Bu raporda aynı zamanda Amerika'nın küresel öncülüğüne karşı koyabilecek potansiyel güçleri caydırma amacıyla gerekli mekanizmaların oluşturulması da öngörülmekteydi. ABD'nin yeni stratejisinde öne çıkan en önemli olgu ise "geleneksel müttefiklerin yerine ortaya çıkan problemin ABD çıkarları doğrultusunda çözümlene kadar sürecek günlük ittifakların oluşturulması gereğinden" bahsedilmeydi. (Bölsche:2003) Bu düşünceleri bir bakıma 19. yüzyıl Avrupa'sının güç dengesi politikasının 21. yüzyılda farklı bir şekilde uygulanması anlamında yorumlamak mümkündür. ABD'nin eski başkanı Carter'ın güvenlik danışmanı olan Brzezinski "ABD'nin eşsiz küresel gücünün kısa vadeli korunması ve bunun uzun vadede kurumsallaştırılmış küresel bir işbirliğine dönüştürülmesi şeklindeki Amerikan çıkarlarını koruyacak jeostratejik açıdan dinamik devletlerin amaca yönelik yönetimini ve jeopolitik olarak katalizatör devletlerin dikkatle ele alınmasını" ifade

etmektedir. Amerika'nın küresel stratejilerine Avrasya bölgesinde rakip olacak "kilit oyuncular" üzerinde durulması gerektiğini belirten Brzezinski, bunun için uluslararası güç dağılımında potansiyel olarak kaymalara neden olabilecek Avrasya jeostratejik devletlerinin tesbit edilerek, bunların ulusal çıkarlarının deşifre edilmesi, ABD çıkarlarını korumak için bu ülkelerin ya devre dışı bırakılması, veya bu ülke yöneticileri ile birlikte karar verme yollarınının aranması ve son tahlilde onların kontrol edilmesi amacına yönelik olarak ABD'nin yaşamsal çıkarlarını küresel ölçekte kavramsallaştıracak yeni stratejilerin geliştirilmesi zarureti vurgulamaktadır. (Brzezinski 1998:39)

ABD Başkanı Bush 20 Eylül 2001 tarihinde Kongre'de yaptığı ve hükümetinin ulusal güvenlik stratejisini açıkladığı konuşmasında, ABD'nin 11 Eylül'den sonra izleyeceği stratejiyi ortaya koydu. Amerika'nın yeni ulusal stratejisi, Amerikan küresel öncülüğü için daha önce açıklanmış stratejilerden farklı bir içerik ortaya koymaktadır. Yeni stratejik savunma doktrininin merkezinde küresel terörizme ve onu destekleyen "haydut" devletlere karşı tehdidi önleyici savunma tedbirleri (*Präventivschlag*) ve daha da ileri giderek kendi güvenliği açısından tehlikeli olarak algıladığı her şeyi önceden bertaraf etme (*Präemption*) stratejisi öngörülmektedir. (Schwarz 2002) Amerika, İsrail'in kendi güvenliği açısından ileride bir tehdit unsuru olarak gördüğü Irak'ın Osirak'taki nükleer tesislerine 1981 yılında yaptığı saldırı stratejisinin benzerini, 80'li yılların başından bu tarafa zaman zaman uygulamıştır. ABD'nin 1983'te Granada'ya gerçekleştirdiği askeri müdahale, 1986 Libya'ya saldırısı, 1989 yılında Panama'ya askeri müdahalesi bu tür uygulamalardandı. Fakat Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarlarının karşısına çıkabilecek her devleti ortadan kaldırmayı hedefleyen stratejinin ABD'nin resmi askeri stratejisi haline gelmesini sağlayan, neo-conların etkili isimlerinden Paul Wolfowitz ve ABD'nin Afganistan politikasında önemli bir rol oynayan Zalmay Khalilzat'tır. Bu tür bir strateji aynı zamanda ABD'nin dış politikasının geleneksel temel hareket noktasını oluşturan Wilson İlkeleri'nin sonu anlamına da gelmektedir. Bush doktrini ile birlikte şimdiye kadar uygulanan güvenlik konsepti de temelden değişime uğradı. Yeni güvenlik stratejisinde, Soğuk Savaş döneminde uygulanan savunma stratejisi yerini küresel düzeni sağlamaya yönelik askeri müdahalelere bıraktı. Başka bir ifadeyle defansif bir savunma anlayışından hücumu yönelik Prävention stratejisine geçildi. Bir başka değişim de ABD'nin küresel güvenliğin temel aktörlerinden olan BM'ye karşı geliştirdiği yeni tavidir. ABD'nin "mümkünse" Birleşmiş Milletler'in kararını alarak müdahale de bulunması (Afganistan'da olduğu gibi) şayet BM'nin onayını olmak mümkün değilse veya gerekli görmüyorsa bu onayı olmadan (Irak 2003 müdahalesi) harekete geçebilmesi, (Peach 2003) 21. yüzyılın başlarında uluslararası sistemin yeniden yapılanmasında yön verecek ve ABD'nin küresel öncülüğünün tartışılmazlığını vurgulamaya yönelik yeni stratejileri ortaya koymaktadır. Nitekim ABD'nin çok yönlü ve önlem alıcı saldırı ve şiddet kullanmaya yönelik stratejisi şu şekilde ifade edilmektedir: "*Amerika Birleşik Devletleri uluslararası toplumun desteğini sağlamak için çaba harcayacaktır. Fakat gerektiğinde kendimizi savunma hakkımızı kullanmak için tek başımıza*

önceden tedbir almaya yönelik olarak hareket etmekten de çekilmeyeceğiz". (Hauchler/Messner/ Nuscheler 2003:296) Amerika'nın Irak müdahalesinde BM Güvenlik Konseyinde bir karar çıkmamasına rağmen Saddam'ı devirmek üzere harekete geçmesi ve bu savaşın tetiklediği karşı şiddet saldırıları 21. yüzyılın barış ve huzur ortamının hüküm süreceği bir yüzyıldan çok, şiddetin ve terörün hakim olacağı, istikrarsızlıkların, açlığın, göçlerin giderek artacağı bir yüzyıl almaya adaydır.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Soğuk Savaş döneminde geçerli olan "bağlantısızlık", "tarafsızlık", "sosyalizm", "ulusal kurtuluş hareketi" ve "sömürgeciliğe karşı savaş" gibi kavramlar geçerliliğini kaybetmiştir. Sovyetler'in küresel düzeyde kapitalist sisteme karşı geliştirdiği ideolojik meydan okuma, bu ülkenin çökmesi ile kimilerine göre "kubbede kalan hoş bir seda" olmuştur. Uzun vade de bu "ideolojik boşluk"u dolduracak potansiyel güç olarak muhtemel adaylardan en kuvvetlisi olarak İslam Dünyası görülmektedir. Mackinder'in ortaya koyduğu jeopolitik kara hakimiyeti teorisinde önemli bir yer tutan Heartland'ı çevreleyen kenar kuşak hattının (*Rimland*) merkezinde olan, Spykman'ın gerçek potansiyel hakimiyet gücü olarak gördüğü ve Batı Avrupa'dan başlayarak Balkanlar, Ortadoğu ve Avrasya'yı içine alan kenar kuşak hattına hakim olan gücün dünya'ya hakim olacağını ifade ettiği coğrafi bölgenin, jeostratejik, jeopolitik ve jeoekonomik bakımdan Batı'nın refahının ve değerlerinin uzun vadede gelişerek devam edebilmesi için vazgeçilmez konuma sahip olduğu bir gerçektir. Bu özellikleri dolayısıyla Batı siyasi, ekonomik ve kültürel değerlerinin gelişerek devam edebilmesi için İslam Dünyası'nı enerji kaynaklarını kontrol etmeyi bir zorunluluk olarak görmekte fakat aynı zamanda uzun vadede İslam Dünyası'nın etkin olduğu jeopolitik kuşak üzerinde Batı'ya meydan okuyabilecek potansiyel bir gücün uzun vadede ortaya çıkmasından çekinmektedir.

11 Eylül 2001 yılında ABD'ye karşı gerçekleştirilen terörist saldırı başta ABD olmak üzere diğer Batılı ülkeler açısından küreselleşme bağlamında kapitalist dünyanın kendi kimliksel ve kültürel varlığını devam ettirebilmesi için ihtiyacı olduğu ötekinin kararlı ve ısrarlı bir şekilde önplana çıkartılmasına yol açtı. Daha Soğuk Savaş biter bitmez NATO Genel Sekreteri Willy Claes tarafından "*Batı için bir zamanlar Komünizm nasıl bir düşman ise bugün İslami irtica da öyledir*" (Öke 2001:67) şeklinde açıkça dile getirilen düşünce bugün artık bir realitedir. ABD'nin öncülüğünü yaptığı Batı dünyası, kendi medeniyetini ve medeniyetin dayandığı temel değerleri korumak için öteki olarak gördüğü İslam dünyasından gelebilecek siyasi, ekonomik ve kültürel temelli bir meydan okumaya karşı stratejiler geliştirmekte tereddüt göstermemektedir. Batı, tarihsel süreçte kendi içinde geliştirdiği felsefi, siyasi, ekonomik ve toplumsal değerlerinin üstünlüğünün tartışılmaz olduğunu Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" teziyle dünyaya ilan ederken, Hungtinton'un "Medeniyetler Çatışması" teziyle de 21. yüzyılda Batı'nın kültürel değerlerine meydan okuma potansiyeli olabilecek dinamik medeniyet havzalarının jeostratejik, jeopolitik ve jeokültürel unsurlarını

deşifre ederek etkisiz hale getirmenin yolunu gösterdi. ABD'nin 90'lı yıllarda izlediği küresel stratejilerin Oğul Bush'un iktidara gelmesinden sonra uygulanma biçimindeki farklılığın, ABD eski Başkanı Bill Clinton'ın iki dönem süren yönetim anlayışındaki üslup değişikliğinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. 11 Eylül saldırıları sonrasında yaptığı konuşmada ABD Başkanı Bush bu saldırıların Avrupa medeniyetini ve Avrupa'nın kültürel değerlerini tehdit eden bir saldırı olarak göstermekte tereddüt etmemiştir. ABD'nin Afganistan'a karşı giriştiği savaşta müttefik, düşman ayırımı yapmadan jakoben bir anlayışla "ya bizdensiniz ya da düşmanımızsınız" şeklindeki ifadeleri ise uluslararası düzende dost ve düşman tanımlarına yeni boyutlar getirmekte ve hemen hemen tüm devletleri ABD yanında tavır almaya zorlamaktadır.

Asimetrik savaşın stratejik bir parçası olan terör saldırıları* hem saldırıya maruz kalan ülkelerin halklarda hem de saldırıları gerçekleştirenlerin içinden çıktıkları toplumlarda kültürel, siyasi ve toplumsal açıdan kalıcı etkiler bırakmaktadır. Hollanda vatandaşı bir Faslı tarafından öldürülen Van Gogh'un Hollanda'da yarattığı infialin hedefi sadece Fas kökenliler olmamakta, Fas ile arasında binlerce kilometre uzaklık olmasına rağmen din birliği ve kültürel benzerlikleri dolayısıyla Hollanda'da yaşayan Türkler ve diğer Müslümanlar da tepkilere hedef olmaktadır.

Tarihsel süreçte Batı'nın kendi değerlerinin mutlak üstünlüğüne ve doğruluğuna inanmadaki ısrarı ve bu değerleri korumak için geliştirdiği küresel ölçekli stratejiler, 20. yüzyıldaki Batılı büyük devletlere veya 21. yüzyıl Amerika'sına özgü değildir Immanuel Kant, "Ebedi Barış" başlıklı makalesinde bu barışın gerçekleşmesi için Batılıların nasıl bir strateji uygulayacaklarını ve ötekilerin bu stratejiye karşı ne tür bir tavır göstermeleri gerektiğini açıklamaktadır. Kant, Ebedi Barışın teşvik edilmesi ve bu şekilde içeriye dönük olarak toplumsal güvenliğin ve dıştan gelebilecek tehlikelere karşı dış güvenliğin sağlanmasını insan haklarına tamamiyle uygun olarak gördüğü Batılı dünya görüşü olan "cumhuriyetçi anayasayı" insanlığın gelişmesi için biricik çıkar yol addetmekte ve gerektiğinde insanların cumhuriyetçi anayasanın öngördüğü "iyi bir vatandaş" olması için zorlanmasını onaylamaktadır. Bunun ötesinde önemli olanın insanların etik değerlerinin iyileştirilmesi değil, tersine insanlar arasındaki çatışma ve huzursuzluk ortamını doğuran zihniyetin bertaraf edilmesi ve barış durumunun sağlanması için gerekli olan zorunlu kanunların çıkartılmasının şart olduğunu ifade etmektedir. (Kant:1958/4)

Kant, Batı'nın düşünsel temellerinde ortaya çıkan kuralları mutlak anlamda haklı bir kural olarak görmekte, bu kurala uymayanların, uymak istemeyenlerin alanı boşaltmasını istemekte sadece ve ancak bu şekilde, yani Batı uygarlığına kayıtsız boğun eğmekle iç ve dış barışın ve güvenliğin sağlanabileceğini savunmaktadır. Kant'ta gördüğümüz bu muklakiyetçi anlayış günümüz Amerika'sının "bizden olanlar ve olmayanlar" kategorisine uygun düşmektedir. Kant'ın 19. yüzyılın başında ortaya koyduğu bu

* Herfried Münkler, a.g.e.

düşünceleri uluslararası düzenin kurulması, barışın ve güvenliğin sağlanması ile ilgili olarak değerlendiren Batı'nın ABD'nin öncülüğünde uyguladığı strateji ile 19. yüzyılın başlarında yine Kant'ın ortaya koyduğu "Kuvvetli ve iyi bir şekilde örgütlü olan dolayısıyla, haklı olan, ve üstün olan bizler" "zayıf olan dolayısıyla da yenilmeye mahkum olan onlar" kategorisi içinde değerlendirdiği Batı merkezli bir yaklaşımla beyaz ırkın "üstünlüğünün" geçerli olduğu teoriye tekrar geri döndüğü görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. AGUIRRE, Mariano: "Die Politik der Militärintervention in den neunziger Jahren. Ein Überblick", PROKLA, Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft, Heft 95, Jg. 24. 1994,
2. ALEXANDROWA, Olga/ VOGEL, Heinrich: "Russlands Politik gegenüber dem "nahen Ausland" Restauration und Konsolidierung", Europa-Archiv, 5/1994.
3. ARI, Tayyar: Uluslararası İlişkiler Teoriler- Çatışma Hegemonya, İşbirliği-, 2. Baskı, Alfa Yay., İstanbul 2002.
4. ARGIRAKOS, Dimitros: "Auf dem Wege zu einer neuen Weltordnung", Düsseldorf Institut für Aussen- und Sicherheitspolitik, 2003, www.dias-online.org, çıktı tarihi: 11.06.2003.
5. BÖLSCHKE, Jochan: "Jahres-Chronik 1/2003", <http://www.spiegel.de/jahreschronik/0.1518.276897.00.html> 09.12. 2003.
6. BRAUCH, Hans Günter: "Der Mittelmeerraum jenseits von Globalisierung und Geopolitik – Plädoyer für einen geo-ökologischen Ansatz der Konfliktvermeidung", http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/03_jb01_28_bra.pdf çıktı tarihi: 11.07.2005.
7. BREZEZINSKI, Zbigniew: *Büyük Satranç Tahtası: Amerikan Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, Çeviri: Ertuğrul Dikbaş/Ergun Kacabıyık, Sabah Yay. İstanbul, 1998.
8. BUSH, George: "Bericht zur Lage der Nation von Präsident Georg Bush" 28.01.2003, Washington, Friedenspolitischer Ratschlag, <http://www.uni-kassel.de/fb10/frieden/regionen/irak/bush-lage.html> çıktı tarihi: 20.01.2003.
9. DAHRENDORF, Ralf: "Die Zukunft des Nationalstates", Merkur, Zeitschrift für europäisches Denken, Heft 9/10, Sep/Okt 1994.
10. FORNDRAN, Erhard:, "Abrüstung und Rüstungskontrolle" –Beiträge zur Zeitgeschichte-, Colloquium Verlag, Berlin, 1981
11. S.PACTEAU/ F.C. MOUGEL:*Uluslararası İlişkiler Tarihi*, Çeviren: Galip Üstün, , Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1995.
12. HAUCHLER, Ingomar /MESNNER, Dirk /NUSCHELER, Franz (Ed.): *Globale Trends 2004/2005 – Fakten Analysen Prognosen -*, Stiftung

- Entwicklung und Frieden, Fischer Taschenbuch Verlag, Sonderauflege für die Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 2003.
13. HEISENBERG, Wolfgang: „*Bedrohungsperzeption, Friedens- und Sicherheitsverständnis als Grundlage politischen Handelns*“, W. Heisenberg/Dieter S. Lutz (Ed.), Sicherheitspolitik Kontrovers – Frieden und Sicherheit status quo in Westeuropa und Wandel in Osteuropa-, Bundeszentrale für politische Bildung, Bd.219/I, Bonn, 1990.
 14. HENNES, Michael: „*Jenseits von Europa: Ist die NATO eine Schicksalgemeinschaft?*“, Europäische Sicherheit 12/1992
 15. GROSSMAN, Hors: „*Euroasien – geopolitischer Angelpunkt*“, Haziran 2002, <http://www.sicherheitspolitik-dss.de/person/groszmann/hg208111.htm>, çıktı tarihi: 11.07.2005
 16. KANT, Immanuel: „*Zum ewigen Frieden*“ –Mit einer Einführung von Karl Jaspers-, Forschung und Wirtschaft –Partner und Fortschritt“ Jhrg. 7, Aachen 1958/4
 17. KAUFMANN, F.- X.: Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches Problem, Stuttgart, 1970
 18. KNOEDEL, Peter: „*Plaedyer für „moderne Geopolitik“ bei deutscher Energieversorgung*“, 10.04.2001, Informationen zur deutschen Aussenpolitik, <http://www.german-foreign-policy.com>. çıktı tarihi: 13.07.2005
 19. KEYMAN, Fuat: „*ABD Hegemonyası*“, http://www.radikal.com.tr/ek_haber 12.01.2003, çıktı tarihi, 16.1.2003.
 20. KISSINGER, A. Henri: *Die Vernunft der Nationen - Über das Wesen der Aussenpolitik-*, Siedler Verlag, Berlin, 1994
 21. KRUAUSE, Joachim: „*Eine Welt in Waffen: Das Rüstungsproblem in der internationalen Gesellschaft*“, Karl Kaiser/Hans-Peter Schwarz (ed.), Die neue Weltpolitik, Bundeszentrale für politische Bildung, Band 334, Bonn, 1995.
 22. KRAUSE Joachim/ KRAUSE – Christiane Magiera: „*Dokumentation zur Abrüstung und Sicherheit*“, Band XXV:1989/1992, Academia Verlag Sankt Augustin, 1997.
 23. KRELL, Gert: „*Das Weltsystem nach dem Ost-West-Konflikt: Konfliktpotential und Friedensperspektiven*“, Klaus Dieter Wolf (Ed.), Ordnung zwischen Gewaltproduktion und Friedensstiftung, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden Baden, 1. Auflage, 1993.
 24. LUTZ, S. Dieter: „*Sicherheitspolitik am Scheideweg: Sackgasse oder Trampelpfad? Einbahnstrasse oder Ausweg?*“, Dieter S. Lutz (Ed.), Sicherheitspolitik am Scheideweg, Band 191, Bundeszentrale für politische Bildung, 1982.
 25. LUTZ, S. Dieter: „*Sicherheit/Internationale Sicherheitspolitik*“, Dieter Nohlen (Ed.) Wörterbuch Staat und Politik, Serie Piper, Sonderaufgabe für die Landeszentralen für politische Bildung, München, 1991.

26. MEYERS, Reinhard: “*Grundbegriffe, Strukturen und theoretische Perspektiven der Internationalen Beziehungen*”, Grundwissen Politik içinde, Schriftenreihe Band 302, Bundeszentrale für politische Bildung, 2. Auflage, Bonn, 1993.
27. MÜNKLER, Herfried: “*Das Ende des “klassischen Kriege – Warlords, Terrornetzwerke und die Zukunft kriegerischer Gewalt*”, Neue Züricher Zeitung, 14.09.2002.
28. NUSCHELER, Franz: “*Das Nord-Süd-Problem*”, Grundwissen Politik içinde, Schriftenreihe Band 302, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 1993.
29. PARSONS, Talcott: “*Ordnung und Gemeinschaft im internationalen System*”, W. Heisenberg/ Dieter S. Lutz (Ed.) Sicherheitspolitik Kontrovers, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 1990
30. PEAC, Norman: „*Der Irakkrieg oder der Abschied vom System der Kollektiven Sicherheit*“ <http://www.uni-kassel.de/fb10/frieden/regionen/Irak/peach.html> çıktı tarihi: 30.01.2003.
31. RUPP, Michael: *Avrupa Birliği'nin ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumu*”, Hürrem Cansevdi (editör), İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.
32. RÜHL, Lothar: “*Auf dem Wege zu einem Abschreckungsminimum – Der START II-Vertrag und seine Folgeprobleme-*“, Europa-Archiv, Folge, 7/1993, s. 499-503.
33. SCHUBERT, Klaus von: “*Sicherheitsvorstellungen und Militärstrategien im Ost-West-Konflikt*”; Dieter S. Lutz (Ed.), Sicherheitspolitik am Scheideweg? , Schriftenreihe der Bundeszentrale für politische Bildung, Band 191, Bonn, 1982
34. SCHWARZ, Klaus-Dieter: “*Amerikas Mission*”, SWP-Aktuell 38, Oktober 2002.
35. SCWWARZ, Hans-Peter: *Die neue Weltpolitik am Ende des 20. Jahrhunderts – Rückkehr zu Anfaengen vor 1914?*, Karl Kaiser/Hans-Peter Schwarz (Ed.), Die neue Weltpolitik, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 1995.
36. ÖKE, Mim Kemal: *Küresel Toplum ve Türkiye*, Konrad Adenauer Vakfı, Ankara, 2001
37. TOFFLER. Alvin / Heidi *Überleben im 21. Jahrhundert*, Deutsche Verlags-Anstalt (DVA), Stuttgart 1994.
38. WALDMANN, Peter: “*Ethnoregionalismus und Natinoastaat.*”, Leviathan, Zeitschrift für Sozialwissenschaft, Jahrgang 1993/21
39. WAGER, Wolfgang: “*Acht Lehren aus dem Fall Jugoslawien*”, Europa-Archiv, 2/1992.
40. WOYKE, Wichard (Editör): *Handwörterbuch Internationale Politik*, Bundeszentrale für politische Bildung, Schriftenreihe Band 404, Bonn, 2000.